

АНОТАЦІЯ

Стовпова А.С. **Облік і аудит розрахунків електронними грошима.** – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 071 “Облік і оподаткування”. – ДВНЗ “Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана”, Київ, 2021.

Дисертаційну роботу присвячено дослідженню теоретичних, організаційно-методичних положень та практичних засад бухгалтерського обліку та зовнішнього аудиту розрахунків з використанням сучасних видів електронних грошей та інших пов’язаних з ними операцій суб’єктів нефінансового сектору.

Актуальність сучасного дослідження порядку формування та аналітичної інтерпретації фінансової звітності пояснюється тим, що сучасний світ уже неможливий без електронних засобів розрахунків, серед яких найпоширенішими на сьогодні безготівкові гроші в банках. Однак усе більшого розвитку набувають електронні гроші тих же банків та інших фінансових інституцій, що випускаються з дозволу Національних (Центральних) банків. Крім того, в останнє десятиліття з’явилися й розвиваються інноваційні засоби розрахунків, що також здатні виконувати грошові функції – віртуальні валюти (криптовалюти) на основі технології блокчейну. В умовах “цифрової економіки”, функціонування якої забезпечується електронними грошима у тій чи іншій формі, не може бути поза межами бухгалтерського обліку та аудиту. Тематичне дослідження законодавства, національних і міжнародних стандартів бухгалтерського обліку, інших нормативно-правових актів, наукових досліджень, науково-фахових і практичних видань свідчить про існування багатьох досі нерозв’язаних теоретичних і практичних питань щодо обліку розрахунків електронними грошима, у тому числі віртуальними валютами.

У дисертації на основі аналізу еволюції сучасних грошей та їхніх функцій, їхньої об'єднаної монетарно-бухгалтерської класифікації за рівнями ліквідності встановлено, що електронні гроші за своєю економічною сутністю є різновидом сучасних кредитних грошей. Однак новітні види електронних грошей відрізняються від традиційних та між собою за низкою організаційно-економічних та обліково-економічних характеристик, зокрема ступенем реалізації трьох базових грошових функцій: засобу обміну, одиниці обліку та засобу заощадження. Такий підхід до трактування сутності грошей можна назвати функціональним (практичним). На його основі в роботі запропоновано для цілей бухгалтерського обліку та звітності алгоритм перевірки потенційних грошових активів на можливість визнання об'єктом бухгалтерського обліку. Це розв'язує проблему визнання віртуальних валют як об'єктів бухгалтерського обліку.

З метою отримання системного розуміння економічної сутності електронних грошей, їхніх видів та характеристик запропоновано класифікацію електронних грошей як обліково-економічної категорії, яка використовує дві ключові ознаки (визнання і регулювання Нацбанками та належність до традиційних (фіатних) грошей) та чотири додаткові (випуск Нацбанками, децентралізованість адміністрування, загальна доступність, визнання активом у бухгалтерському обліку). На основі розробленої класифікації виділено три підвиди електронних грошей: електронні гроші монетарних фінансових установ (у тексті роботи – MFI, від *англ.* – *Monetary Financial Institutions*), віртуальні валюти та традиційні гроші на банківських рахунках.

У роботі встановлено, що віртуальні валюти у співвідношенні з електронними грошима MFI та традиційними грошима на банківських рахунках мають різний ступінь реалізації базових грошових функцій, але вони здатні виконувати ще три додаткових грошових функцій, що розглядаються авторкою як трансформація класичних функцій товарних грошей минулого: товарна,

інвестиційна (товарно-спекулятивна) та функція засобу дистанційного доступу. На основі такого розуміння проведено дослідження проблеми об'єктної класифікації віртуальних валют (криптовалют) у бухгалтерському обліку та звітності. Через неможливість однозначно класифікувати віртуальні валюти як гроші чи їх еквіваленти запропоновано мультиоб'єктний підхід, який полягає у класифікації таких валют в залежності від мети утримання та способу надходження: еквіваленти грошових коштів, запаси (товари, продукція) чи нематеріальні активи. Токени запропоновано класифікувати як електронні грошові документи.

Авторкою доведено гіпотезу про наявність у віртуальних валют інвестиційно (товарно-спекулятивної) функції та обґрунтовано її ефективність на основі аналізу можливих інвестиційних портфелів з залученням віртуальних валют та без таких. Це дає можливість класифікувати віртуальні валюти у бухгалтерському обліку як товари, які утримуються зі спекулятивною метою та за застосувати підходи до обліку, які відповідають даному класу. Більше того, на основі отриманих результатів дослідження сутності віртуальних валют подано авторське трактування їх як особливого облікового об'єкта – цифрового віртуального активу, що має мультиоб'єктні характеристики. Такий підхід уможливорює врахувати унікальні властивості віртуальних валют без внесення змін до існуючих облікових стандартів чи розробки нових. Цифрові віртуальні активи запропоновано з метою обліку та звітності класифікувати як цифрові (віртуальні) еквіваленти грошових коштів, цифрові (віртуальні) товари, цифрові (віртуальні) продукти, забезпечені цифрові (віртуальні) еквіваленти грошових коштів та цифрові грошові документи (для токенів). Це дає можливість доповнити існуючі класи бухгалтерських об'єктів, не створюючи нові.

У роботі виділено чотири компоненти в організації розрахунків електронними грошима виділено, кожна з яких має вплив на організацію

бухгалтерського обліку електронних грошей MFI та віртуальних валют, а саме: технологічна, процесно-обігова, економіко-регулятивна та ризик-орієнтована. Враховуючи вплив цих компонент розроблено дві процесно-обігові моделі бухгалтерського обліку – для електронних грошей як засобів розрахунку та для електронних грошей як інвестиційних активів. Такі моделі закладають основу для розробки методик бухгалтерського обліку електронних грошей MFI та віртуальних валют. Також для врахування у даних методиках ризик-орієнтованої компоненти розроблено класифікацію ризиків, пов'язаних з використанням віртуальних валют. Така класифікація забезпечує основу для розробки картки ризиків з метою формування приміток фінансової та іншої звітності щодо цифрових (віртуальних) активів, а також створює основу для формування тестів оцінки ризиків внутрішнього контролю в ході аудиту звітності.

Для удосконалення облікового відображення операцій за розрахунками електронними грошима авторкою запропоновано рахунок 32 “Електронні гроші”, який дає змогу виокремити електронні гроші MFI в окрему групу, що забезпечує краще втілення їх економічної сутності, ніж їхній існуючий облік на одному рахунку 33 “Інші кошти” разом з грошовими документами та коштами в дорозі. Створення нових субрахунків враховує появу перспективних видів електронних грошей та існування поширених міжнародних платіжних систем типу PayPal, дає можливість використання електронних грошей з прив'язкою до національної та іноземної валюти. З використанням нового рахунку 32 “Електронні кошти” розроблено методику обліку типових операцій по розрахунках електронними грошима MFI, у тому числі у ситуації електронного забезпечення платежу з використанням електронних грошей.

У роботі також обґрунтовано зміни до Податкового кодексу щодо прирівняння для платників єдиного податку розрахунків електронними грошима MFI до розрахунків готівковими та безготівковими грошима для платників, уможливорює платникам єдиного податку приймати та здійснювати платежі

електронними грошима, усуває штучні обмеження для розвитку електронних грошей, забезпечує однаковий підхід до оподаткування розрахунків однаковими за своєю економічною суттю засобами.

Для врахування організаційних та методичних особливостей бухгалтерського обліку розрахунків з використанням віртуальних валют у дослідженні розроблено логічну схему визначення класу віртуальних валют для цілей бухгалтерського обліку, авторську класифікацію цифрових (віртуальних) активів, підходи до їхнього оцінювання, які відповідають обраному класу, документування з використанням форм створених внутрішніх документів первинного та управлінського обліку цифрових (віртуальних) активів (акта визначення вартості цифрових активів та акта прийняття на облік цифрових активів, які отримані внаслідок майнінгу). Для накопичення, узагальнення та систематизації інформації в обліку запропоновано систему рахунків для обліку цифрових (віртуальних) активів на основі мультиоб'єктного підходу. У межах цих класів обґрунтовано підходи до їхньої оцінки. Все це забезпечує комплексний підхід до перевірки дотримання критеріїв визнання віртуальних валют як активів у бухгалтерському обліку, враховує переваги і недоліки уже існуючих зарубіжних методик, уможливорює накопичення та обробку облікової інформації щодо віртуальних валют.

З метою узагальнення та розкриття інформації про віртуальні активи у внутрішній і фінансовій звітності підприємства у дисертації запропоновано: додатково вписувані рядки до Звіту про фінансовий стан (балансу), які враховують авторську класифікацію цифрових (віртуальних активів) та містять додатковий рядок для електронних грошей MFI; деталізовані примітки, в основу яких покладено інформацію авторської картки (реєстру) ризиків щодо віртуальних (цифрових) валют; дані з форм внутрішньої звітності, розроблених на основі форматного підходу, який враховує ключові запити стейкхолдерів. Таким чином, представлено методичний комплекс, який дає можливість

забезпечити достовірне і правдиве розкриття інформації у внутрішній і фінансовій звітності підприємства про електронні гроші на основі врахування їхньої економічної сутності та забезпечує стейкхолдерів інформацією про наявні ризики, які пов'язані з такими активами.

Дослідження свідчить, що аудит розрахунків електронними грошима ключовою особливістю має складність технологій, що збільшує операційні ризики відповідальної сторони (клієнта) та професійний ризик самого аудитора вийти за межі своєї компетентності. Через це основними напрямками удосконалення аудиту розрахунків електронними грошима мають бути відбір та розробка: релевантних аудиторських процедур, які здатні забезпечити аудитора надійними доказами; питань у анкетах тестів внутрішнього контролю щодо інформаційної безпеки та розуміння бізнес-моделі відповідальної сторони (клієнта) та місця в ній електронних грошей. Це сприяє зменшенню операційного ризику та підвищенню інформаційних можливостей фінансової та іншої звітності.

Особливістю аудиту розрахунків та інших операцій з віртуальними валютами у роботі визнано наявність трьох складностей (факту існування, достовірності оцінки, факту володіння) та трьох груп ризиків (технологічних, економічних, правових), які аудитору слід врахувати при плануванні аудиту, відборі та розробці аудиторських процедур. Через це авторкою розроблено складові анкети тестів системи внутрішнього контролю щодо віртуальних валют враховують технологічну, процесно-обігову, економіко-регуляторну, ризик-орієнтовану компоненти, з виділенням питань інформаційного аудиту. На думку авторки, це уможливило аудитору зрозуміти бізнес-модель клієнта, яка пов'язана з застосуванням віртуальних валют, зібрати інформацію про наявні ризики, які пов'язані з ними та представленням такої інформації відповідальній стороні та стейкхолдерам.

Для удосконалення організаційних і методичних положень аудиту розрахунків та інших операцій з віртуальними валютами у дисертаційній роботі запропоновано окремі для електронних грошей MFI та віртуальних валют набори тестів внутрішнього контролю, аудиторських процедур і релевантних доказів, розроблено аудиторські універсальні робочі документи для електронних грошей та для цифрових (віртуальних) активів. Такий системний підхід уможлиблює зібрати, систематизувати та узагальнити інформацію, отриману в ході аудиту, забезпечує аудитора базою для висновків і рекомендацій клієнту щодо підвищення якості фінансової та іншої звітності, що в цілому зменшує ризики її користувачів.

Практичне значення одержаних результатів полягає в тому, що розроблені підходи вирішують проблемне питання облікової класифікації електронних грошей, зокрема віртуальних валют, надаючи організаційно-методичну основу для накопичення та обробки облікової інформації щодо таких активів. Дотримання розроблених рекомендацій забезпечує достовірне й правдиве розкриття інформації як у внутрішній, так і у зовнішній звітності підприємства, що відповідає економічній сутності віртуальних валют і необхідне для прийняття управлінських рішень.

Дисертаційна робота виконана згідно з планами наукових досліджень кафедри бухгалтерського обліку і консалтингу ДВНЗ “Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана” за темами в процесі розроблення таких комплексних тем: 118U004020 “Методологія та організація обліку, аудиту та оподаткування в умовах сталого розвитку економіки” та “Удосконалення обліку, аналізу та аудиту в умовах інноваційного розвитку економіки” (номер державної реєстрації 0113U004263). У межах зазначених тем авторкою удосконалено теоретичні та організаційно-методичні засади обліку та аудиту розрахунків електронними грошима, у тому числі віртуальними валютами.

Практичне значення отриманих у дисертаційній роботі результатів полягає у тому, що викладені в дисертаційній роботі теоретичні та методичні розробки і пропозиції застосовуються у практичній діяльності підприємств України та НБУ. Результати дисертаційної роботи використовуються ДВНЗ “Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана” в навчальному процесі.

Ключові слова: електронні гроші, віртуальні валюти, криптовалюти, токени, цифрові активи, віртуальні активи, розрахунки, функції грошей, ліквідність, класифікація, облікова оцінка, монетарні фінансові установи (MFI), фінансова звітність, інтегрована звітність, волатильність, майнінг, транзакція, інвестиції, ризики, запаси, нематеріальні активи, аудит розрахунків, аудиторська процедура.